

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

G. Gruba,
PhD governance, associate professor, People's Deputy of Ukraine

FINANCIAL MECHANISM STATE REGULATION OF INTELLECTUAL CAPITAL

Розглянуто основні елементи фінансового забезпечення розвитку інтелектуального капіталу регіонів України. Визначені основні джерела фінансового забезпечення інтелектуального капіталу відповідно до чинного законодавства.

Вивчено досвід розвинутих країн Заходу щодо розробки механізмів фінансування фундаментальних та прикладних досліджень в Україні, в яких сьогодні розвиток інноваційної сфери економіки є одним із суттєвих чинників економічного зростання.

Розроблено пропозиції щодо удосконалення фінансового механізму державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів України шляхом визначення векторів інвестування в розвиток інтелектуального капіталу на регіональному рівні.

The main elements of the financial security of intellectual capital regions of Ukraine. The main sources of financial support intellectual capital in accordance with applicable law.

Studied the experience of the developed countries of the West to develop funding mechanisms for basic and applied research in Ukraine, which is now developing innovative sectors of the economy is one of the essential factors of economic growth.

Suggestions for the improvement of the financial mechanism of state regulation of intellectual capital regions of Ukraine by defining vectors invest in intellectual capital at the regional level.

Ключові слова: фінансовий механізм, державне регулювання, розвиток інтелектуального капіталу, вектори інвестування, регіональний рівень.

Key words: financial mechanism, government regulation, the development of intellectual capital, investment vectors, regional level.

ВСТУП

Поступова зміна й ускладнення характерних особливостей праці пов'язано як з розвитком суспільства, так і самої особистості, тобто джерелом науково-технічного прогресу є трансформаційна здатність інтелектуального капіталу. За умови ефективного формування інтелектуального капіталу науково-технічний прогрес впливає на зростання продуктивності праці, яка, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня ВВП як суми доданих вартостей.

Через те, що додана вартість структурується як прибуток підприємства й заробітна плата працівників, то й її розподіл повинен відбуватися виходячи з особистого внеску як носія інтелектуальної праці, так і підприємства в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичну основу дисертаційної роботи склали наукові праці, присвячені дослідженню напрямів і проблем регулювання розвитку інтелектуального капіталу таких, вчених, як Б.І. Адамов, М.В. Бекетов, С.В. Богачов, Н.Ю. Брюховецька, А.М. Валюх, З.С. Варналій, В.М. Василенко, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, О.Г. Гранберг, В.О. Гусєв, П.В. Гудзь, М.І. Долішній, О.Б. Жихор, В.І. Захарченко, Е.А. Зінь, І.П. Макаренко, В.В. Московцев, Е.В. Павлиш, Н.Д. Свірідова, В.П. Семиноженко, В.П. Соловійов, В.В. Третяк, Л.І. Федулова, Л.А. Яремко та інших.

Однак досі бракує праць, що досліджують фінансові умови для підвищення культурного рівня населення, охорони здоров'я, законодавчого стимулювання та вкладення благодійних коштів у розвиток інтелектуального капіталу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є:

- розглянути основні елементи фінансового забезпечення розвитку інтелектуального капіталу регіонів України;
- вивчити досвід розвинутих країн Заходу щодо розробки механізмів фінансування фундаментальних та прикладних досліджень в Україні;
- розробити пропозиції щодо удосконалення фінансового механізму державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо основні елементи фінансового забезпечення розвитку інтелектуального капіталу регіонів України. Фінансовий механізм є сукупністю форм та методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [1].

Основними джерелами фінансового забезпечення інтелектуального капіталу відповідно до чинного законодавства є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі спонсорські, благодійні внески і пожертвування;
- кошти галузей національної економіки;
- кошти від надання навчальними закладами та установами додаткових освітніх та інших послуг (у сфері освіти);
- гранти;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кошти від здійснення економічної діяльності.

Фінансування освітньої діяльності державних навчальних закладів освіти за рахунок коштів державного бюджету здійснюється Міністерством освіти і науки України та іншими центральними органами виконавчої влади, в підпорядкуванні яких знаходяться навчальні заклади освіти, у відповідності з державним замовленням (контрольними цифрами) на підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації працівників, виходячи з встановлених державних, у тому числі галузевих, нормативів фінансування.

Діяльність навчальних закладів та установ, базованих на приватній формі власності фінансується його засновниками (засновником) та споживачами освітніх послуг.

На засадах проведених досліджень пропонуємо запровадити систему, при якій не менше як половину зароблених коштів залишалася на потреби підрозділів, що їх заробили. Зрозуміло, що використання такої схеми потребує проведення ревізії та глибоких змін у вітчизняній сфері контролювання. Питання дотримання фінансової дисципліни керівниками підрозділів суб'єктів, які надають освітні послуги, можна легко вирішити.

Іншу частину фінансових ресурсів доцільно вкладати у цільові проекти. Щодо ВНЗ, то необхідно визначити, які спеціальності користуються попитом на ринку праці сьогодні, а які в майбутньому, враховуючи регіональні аспекти розвитку економіки. Цільове кредитування змусить керівників підрозділів активно боротися за право отримання коштів для реалізації власного проекту. Такими кардинальними та рішучими діями, які мають на меті ввести ринкові принципи та засади фінансового менеджменту у діяльність підрозділів, можна підвищити якість інтелектуального капіталу України. Якщо окремі спеціальності не матимуть особливих перспектив, їх слід закрити і вирішувати соціальні проблеми, які при цьому постануть. Разом з вирішенням соціальних проблем є менш затратною процедурою ніж постійне фінансування застарілої спеціальності, напряму підготовки фахівців [2].

З метою налагодження фінансового механізму інвестування інтелектуального капіталу слід активніше залучати до фінансування юридичних осіб — підприємства, організації, установи. Так, у економічно розвинених країнах активно діють спонсорські ради, які крім надання ВНЗ рекомендацій щодо змін у навчальному процесі активно вирішують фінансові проблеми.

Слід пам'ятати, що одним з головних елементів фінансового механізму є фінансове планування і прогнозування. Для того, щоб успішно визначити потреби у фінансах в освітній сфері необхідно науково обґрунтувати потреби у фахівця за різними спеціальностями та створити єдиний державний інформаційний банк даних щодо потреби ринку у фахівця. При розробці

такого банку даних слід враховувати регіональні аспекти розвитку економіки. Подібні всеукраїнські банки даних необхідно створити для працевлаштування підготовленого фахівця, об'єктів проходження практики тощо.

Для уникнення зловживань у використанні коштів, призначених на виплату заробітної плати, доцільно підвищити рівень мотивації керівників. Практика свідчить про те, що окремі види суспільних послуг, які надаються ВНЗ як бюджетними установами, можуть ефективніше здійснюватись саме на ринкових засадах, без державного втручання у весь процес їх фінансування. Проте на сьогодні надання бюджетними закладами освіти платних послуг, практично, не створює їм додаткових "дивідендів" та ніяк не закріплює їх самостійність, оскільки ці заклади зобов'язані виконувати ненормативні акти, інструкції і розпорядження. В іншому випадку це буде бюджетним правопорушенням [3].

У сучасному глобалізованому середовищі дедалі відчутнішою стає градація країн за технологічною структурою економіки. Провідні країни зміцнюють позиції через спеціалізацію на дохідній наукомісткій продукції і прорив у шостий технологічний уклад. Країни другого ешелону орієнтуються на вже освоєні нові технології, а країни третього ешелону перебувають на периферії технологічної гонки і задовольняються дрібними технологічними нішами. І нарешті країни-аутсайтери спираються на старі технологічні уклади. Міжнародна спеціалізація країн вже не зумовлюється можливостями країни виконувати певні етапи науково-інноваційного циклу.

Щоб забезпечити декларований стратегічний напрям створення інноваційної моделі інтелектуального розвитку економіки в Україні необхідно якісно оновлювати організаційно-економічний механізм освоєння науково-технічного потенціалу.

Необхідність посилення інтеграції наукової та освітньої діяльності в університетській освіті відповідає реалізації стратегічних цілей розвитку науки і освіти в Україні та вимагає відповідного фінансового забезпечення.

Певні перспективи фінансування університетської освіти відкриваються у зв'язку із створенням регіональних університетських центрів, які можуть реально забезпечувати комплексне інноваційне спрямування освітньо-наукової діяльності, формувати якісну взаємодію у тріаді "університет — бізнес — промисловість". Відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону університетські центри могли б на тендерній основі створювати міжвузівські науково-дослідні лабораторії, тимчасові науково-пошукові комплексні групи, що сформовані на "стику" багатьох наукових напрямів. Такий центр мав би бути не тільки регіональним розпорядником коштів Державного фонду фундаментальних досліджень (ДФФД), але й активно працювати з бізнесовими структурами, зарубіжними грантодавцями, органами регіональної влади з тим, щоб акумулювати кошти цільового призначення для потреб інноваційного розвитку регіону.

Розробка механізмів фінансування фундаментальних та прикладних досліджень в Україні вимагає вивчення відповідного досвіду розвинутих країн Заходу, в яких сьогодні розвиток інноваційної сфери економіки є одним із суттєвих чинників економічного зростання.

У цілому за останні десятиліття в країнах ЄС апробовано нові форми і методи стимулювання інноваційного

розвитку, спільна інноваційна політика набула комплексного, системного і довготермінового характеру з чіткими кількісними і якісними орієнтирами. Співробітництво пропонується впроваджувати за такими напрямками:

- стимулювання фундаментальних досліджень шляхом розвитку конкуренції між дослідницькими групами;
- запровадження технологічних ініціатив ("платформ", "карт" тощо);
- створення умов для попередження відтоку кадрів і для залучення найбільш кваліфікованих зарубіжних дослідників;
- розвиток дослідницької інфраструктури;
- покращання координації національних програм НДДКР.

Елементом організаційно-економічного механізму, який покликаний забезпечити диверсифікацію джерел фінансування та створити державну владну вертикаль фінансування інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти, є створення регіональних університетських центрів. Вони мають виконувати функцію не тільки регіональних розпорядників коштів Державного фонду фундаментальних досліджень, але й активно співпрацювати з бізнесовими структурами, зарубіжними грантодавцями, органами регіональної влади в інтересах інноваційного розвитку регіону.

Одним з основних принципів Болонського процесу є тісна взаємодія навчального процесу і наукової діяльності вищого навчального закладу. Повноправними учасниками такої інтегрованої діяльності повинні бути студенти.

Слід зазначити, що активізація науково-освітньої діяльності вимагає створення певної інфраструктури, яка забезпечувала б комплекс робіт, пов'язаних з доведенням наукових здобутків до практичного використання в масових технологіях. На жаль, в Україні поки що мало зроблено у цьому напрямі. Венчурний бізнес, який відіграє важливу роль в інноваційних процесах розвинутих країн, в Україні практично відсутній. Що стосується технопарків і грантоутворюючих фондів, то ситуація тут є аналогічною.

Одним із першочергових кроків у залученні державного фінансування фундаментальних досліджень є формування довгострокової дослідницької програми, яка б відповідала таким обґрунтованим раніше принципам, як фундаментальний характер досліджень і зв'язок НДДКР з реальними проблемами вітчизняної економіки та суспільства. Отримані бюджетні кошти необхідно спрямовувати насамперед на підтримку досліджень у межах широкомасштабних дослідницьких програм, в які доцільно залучати творчі колективи як з конкретного ВНЗ, так і інших установ на конкурсній основі. Такий підхід дозволить виявляти найбільш ефективні шляхи вирішення загальнодержавних та регіональних соціально-економічних проблем, залучати до науково-дослідної роботи кращих спеціалістів з окремих наукових напрямів, тим самим зміцнювати кадрове забезпечення НДДКР університету, а також створить необхідні передумови для подальших нової науково-дослідної тематики на замовлення органів державного управління.

Одним із напрямів зростання доходів ВНЗ, які можна спрямувати на фінансування фундаментальних досліджень, є впровадження ефективної діяльності ВНЗ як господарської одиниці (тобто збільшення масштабів діяльності, усунення надлишків, припинення низько

пріоритетних дій, збільшення співвідношення студентів та персоналу і студентів та викладачів тощо) та зростання прибутку шляхом диверсифікації. Окрім заходів, спрямованих на просте підвищення плати за навчання, доцільно використовувати такі додаткові джерела поступлення фінансових ресурсів:

- проведення досліджень на контрактній основі;
- викладання додаткових курсів, що користуються великим попитом, студентам за окрему оплату, зокрема, через дистанційну форму навчання;
- продаж або здача в оренду активів університету;
- збір пожертв та інші види роботи з спонсорами та філантропами.

Наступним кроком щодо фінансування інтелектуального капіталу з боку держави повинно бути пошук джерел внутрішнього фінансування НДДКР. Таким джерелом може бути створення спеціального фонду, надходження до якого може забезпечити певний відсоток відрахувань від платних послуг освіти. Такі видатки є обґрунтованими, оскільки в умовах реалізації стратегії інноваційного розвитку в сучасних університетах студентська науково-дослідна робота має стати невід'ємною частиною навчального процесу. За рахунок такого фонду, в першу чергу, повинні інвестуватися найбільш перспективні інноваційні проекти, що пройшли відповідну експертизу.

Узагальнюючи результати проведених досліджень удосконалено фінансовий механізм державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів України шляхом визначення векторів інвестування в розвиток інтелектуального капіталу на регіональному рівні, що визначені нижче.

Інвестування у сфері регіонального ринку праці.

Ситуація на ньому є ключем до формування цивілізованого рівня життя широких верств населення, забезпечення соціальної злагоди, створення громадянського суспільства і середнього класу.

Уже сьогодні сприяння підприємницькій ініціативі безробітних здійснюється через надання правової, фінансової та організаційної підтримки під час започаткування ними власної справи.

Наступними кроками регіональної та місцевої влади на шляху забезпечення подальшого розвитку бізнесу в регіоні має бути запровадження механізму пільгового кредитування створення нових робочих місць; система дотацій підприємцям на створення нових робочих місць; розширення практики державного замовлення; система дієвих субсидій підприємцям на працевлаштування безробітних, організація короткострокових безкоштовних курсів, семінарів з правових основ підприємництва, бухгалтерського та податкового обліку, забезпечення безкоштовними методичними матеріалами; організація консультативного, інформаційно-рекламного обслуговування новостворених підприємницьких структур тощо.

Скорочення масштабів масової трудової міграції за кордон.

У ці процеси включено чимало економічно активних громадян України, передусім у віці 20—49 років, що практично зводить нанівець сформований інтелектуальний капітал. А особи з високим професійно-кваліфікаційним рівнем, праця яких не витребувана в Україні, фактично дотують зарубіжні ринки праці. Тому серед першочергових заходів скорочення масштабів нелегаль-

ної трудової міграції населення за межі країни має стати фінансування цільової програми стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном.

Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів з участю інтелектуального капіталу:

Подолання негативних тенденцій звуження ринку висококваліфікованої робочої сили, спроможної масово втілювати інновації.

Основним фактором, що стримує інноваційну діяльність, є відсутність коштів для фінансування інноваційних змін. Це багато в чому зумовлено низьким ступенем зацікавленості різних економічних суб'єктів в інвестуванні капіталу в інноваційні процеси. Таких ресурсів, які могли б бути використані державними і недержавними інвесторами, зараз у країні просто немає. Інший бік цієї проблеми — держава не може постійно лише субсидувати. Необхідне масове залучення приватного і банківського капіталу до кредитування та інвестування новітніх досліджень та їхнього впровадження.

Для цього необхідна "детінізація" інноваційного процесу та оплати праці, щоб підвищити доходи інноваторів. Необхідна державна система регулювання еміграції з огляду інноваційної активності і, врешті-решт, потрібно пов'язати в одне ціле систему підготовки кадрів з інноваційними програмами і пріоритетами. Зараз цього практично немає, як не існує й інноваційної спрямованості підготовки кадрів.

Стимулювання інвестицій в інтелектуальний капітал, яке здійснюється шляхом благодійництва.

У Західній Європі, в США близько третини соціальних програм здійснюється приватними добродійними фондами, що акумулюють вельми значні кошти жертводавців і меценатів.

Законодавство багатьох країн допускає використання частки прибутку комерційних структур на добродійні цілі замість сплати відповідних податків. Благодійні фонди виділяють кошти на фінансування соціальних програм і проєктів, тобто частково беруть на себе виконання функцій державних органів: надання допомоги інвалідам, малозабезпеченим, роботу з дітьми і молоддю, освіту громадян.

Крім наявних позитивів та вигод, поширення благодійності має ще й зворотну сторону. Так, у деяких випадках добродійність є винятково вигідним вкладенням капіталу. Зокрема існують добродійні програми, що фінансують фундаментальні дослідження. Надаючи невеликий грант на проведення дослідження, донор отримує доступ до результатів проєкту, "ноу-хау", економічний ефект від впровадження якого в тисячі разів перевершує вкладені кошти. Саме цю зворотну сторону благодійності необхідно мати на увазі, коли мова йде про закордонні програми фінансової підтримки талановитої молоді, які дозволяють вибрати з неї найбільш перспективних і талановитих і таким чином забезпечують не лише відбір, а й "відтік мізків" в економічно розвинені країни.

Для того, щоб меценатство було почесним і вигідним, в Україні має функціонувати система благодійництва, врегульована нормативними актами. Необхідно створити відповідну законодавчу базу, економічні умови, суспільний клімат, які б спонукали людей вкладати гроші в

освіту, культуру, науку, тим самим створюючи умови для формування та розвитку інтелектуального капіталу.

Таким чином, інвестування у нагромадження, відтворення та розвиток інтелектуального капіталу є одночасно причиною та наслідком забезпечення сталого зростання матеріального та культурного рівня життя громадян та розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

Забезпечення вітчизняної економіки достатньою кількістю кваліфікованих трудових ресурсів забезпечується інвестиціями у інтелектуальний капітал. Для поліпшення якості та збільшення кількості інтелектуального капіталу необхідно спрямовувати інвестиційні ресурси на перенавчання існуючого трудового потенціалу більш конкурентоспроможним професіям, перепрофілювання, підвищення кваліфікації, оскільки вкладання коштів у перепідготовку адаптованих до умов конкретного виробництва працівників забезпечить швидку віддачу. Потрібно заохочувати та підтримувати бажання персоналу здобувати вищу освіту, створювати умови для підвищення його культурного рівня, охорони здоров'я, законодавчо стимулювати вкладення благодійних коштів у розвиток інтелектуального капіталу.

Для підвищення ефективності функціонування інтелектуального капіталу держава повинна сприяти ліквідації заборгованості та підвищенню заробітної плати як основного джерела його відтворення та нагромадження в усіх сферах докладання праці, оскільки низька заробітна плата та недотримання термінів її виплати суперечить якісному відтворенню як робочої сили, що нині функціонує на регіональних ринках праці, так і тієї, що прийде їй на зміну в майбутньому.

Література:

1. Сиченко В.В. Реалізація інтеграційної політики держави в галузі вищої освіти / В.В. Сиченко / Актуальні проблеми державного управління. — 2009. — 1 (35). — С. 24—35.
2. Бистряков І.К. Сучасні теоретико-методологічні проблеми управління розвитком трудових процесів / І.К. Бистряков // Науково-економічний та суспільно-політичний журнал: Демографія та соціальна економіка. — К.: 2004. — № 1—2. — С. 23—24.
3. Бєсчєстний В.М. Державне управління структурною перебудовою вищої освіти в Україні / В.М. Бєсчєстний // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. — № 3. — С. 14—22.

References:

1. Sichenko, V.V. (2009), "The implementation of integration policy in higher education", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinni*, vol. 1 (35), pp. 24—35.
 2. Bystryakov, I. K. (2004), "Modern theoretical and methodological problems of development management work processes", *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika*, vol. 1—2, pp. 23—24.
 3. Beschastnyy, V. M. (2008), "State Administration of the restructuring of higher education in Ukraine", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 14—22.
- Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.*